

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. Г. КОРОЛЕНКА

ВАЩЕНКО НАТАЛІЯ МИКОЛАЇВНА

УДК : 37.013(477):7.071(092)(043.3)

**ТВОРЧА СПАДЩИНА ОЛЕКСАНДРА МИШУГИ (1853-1922 рр.)
В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ
МИСТЕЦЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Полтава – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник:

доктор педагогічних наук, професор
Цебрій Ірина Василівна,
Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка,
професор кафедри всесвітньої історії та методики викладання історії.

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Сташевська Інна Олегівна,
Інститут культури і мистецтв,
ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка“,
директор;

кандидат педагогічних наук, доцент
Королук Світлана Вікторівна,
Полтавський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти імені М. В. Остроградського,
завідувач кафедри менеджменту освіти.

Захист відбудеться „04“ листопада 2015 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 44.053.01 в Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка за адресою: вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003, зала засідань.

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка за адресою: вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003.

Автореферат розісланий „03“ жовтня 2015 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.А. Семеновська

ВСТУП

Актуальність і доцільність дослідження. Забезпечення якісної підготовки вчителів музичного мистецтва та спеціалістів із режисури виховних музичних заходів є одним із ключових завдань вітчизняної педагогічної освіти. Воно покликане сприяти гуманізації та естетизації навчання, дослідженню витоків унікальних національних традицій, педагогічного досвіду минулого, що зумовлено реаліями сучасного етапу розвитку освіти. Естетичне виховання школярів і студентів відіграє значну роль у формуванні загальної культури нації. У зв'язку з цим виняткової уваги потребують надбання вітчизняної мистецької педагогіки минулого, коли талановитими представниками української культури формувалися перші педагогічно-мистецькі школи.

Згідно з Законом України “Про вищу освіту” (№ 1556-VII, від 01.07.2014 р.), де головними здобутками майбутнього фахівця мають стати “...світоглядні та громадянські якості, його морально-етичні цінності”, потреба актуалізації та популяризації спадщини видатних педагогів XIX – XX століть зростає.

У контексті сказаного творча спадщина видатного українського педагога, теоретика й практика української мистецької педагогіки, всесвітньо відомого оперного актора, “короля ліричних тенорів” Олександра Мишуги (1853-1922 рр.) набуває особливого значення. Він увійшов в історію української культури як „...сівач добра й краси“ і патріот-меценат. Зважаючи на те, що О. Мишуга мав не лише педагогічну, а й мистецьку освіту, ґрунтовну всебічну підготовку, йому вдалося поєднати українські й італійські пісенні традиції та впровадити у власну педагогічну практику їхні ідеї, принципи, методи і форми організації навчально-виховного процесу, збагативши новаторську для того часу українську мистецьку педагогіку.

Поряд із С. Крушельницькою, М. Леонтовичем, М. Лисенком Олександра Мишугу вважають основоположником української мистецької педагогіки – науки про спеціально організовану, цілеспрямовану і систематизовану діяльність із художнього формування людини, що розвивається на основі педагогічних здобутків видатних постатей вітчизняної культури.

Значення спадщини О. Мишуги для української культури та досягнення його школи обґрунтовували провідні вчені, письменники, мистецтвознавці – І. Деркач, О. Лисенко, акад. М. Рильський, викладачі вищої школи – М. Донець-Тессейр, М. Стефанович, С. Царук та ін.

О. Мишуга підготував покоління митців-патріотів, видатних педагогів (М. Гребінецька, Я. Королевич-Вайдова, М. Микиша, О. Любич-Парахоняк, В. Рашковська, І. Строковська, М. Чінберг, Є. Штрассерн та ін.), які продовжили розвиток його інноваційної теорії і практики. Меценатська діяльність О. Мишуги дозволила реалізуватися багатьом обдарованим особистостям, які потім прославили Україну далеко за її межами.

Проблему музично-педагогічної спадщини О. Мишуги вивчали з 30-х років XX століття до теперішнього часу. Проведені нами педагогічні пошуки дозволили виділити три стадії досліджень. *Перша стадія* (пропедевтична) – 30-ті-60-ті роки XX ст., початок аналізу праць О. Мишуги “Лекції про науку співу”, “Науково-методичні доповіді О. Мишуги”, “Десять заповідей співака”, “Олександр Мишуга про себе і про мистецтво співу”, “Зошит“ та ін. Окрім того,

був досліджений його епістолярний спадок, що певною мірою є теоретичною основою мистецької школи українського педагога.

Друга стадія (антологічна) – кінець 60-х – початок 90-х років ХХ ст. – це поява систематизованих праць про О. Мишугу за редакцією М. Головащенко, І. Лисенка, Т. Михайлової, що містили відгуки видатних діячів літератури й мистецтва (М. Висоцька, З. Гайдай, Є. Кротевич та ін.), громадських діячів (О. Грицай, В. Лучук, Я. Стирянський, Т. Франко-молодший та ін.), професорів консерваторій (М. Донець-Тессейр, М. Микиша, С. Мирович та ін.). На цьому етапі учні О. Мишуги, продовжувачі його мистецької школи (М. Гребінецька, С. Дністрянська, М. Чинбер та ін.), досліджували новаторські ідеї педагога; просвітницьку та меценатську діяльність вивчали видатні представники вітчизняної освіти та педагоги-композитори (О. Кошиць, С. Людкевич, С. Чарнецький та ін.); велике виховне значення внеску українського вченого в національну й світову культуру доводили публіцисти й теоретики музики (І. Копач, З. Криль, В. Тесленко та ін.).

На *третьій стадії* (узагальнювальній) – 1996-2015 рр. – спостерігаємо усвідомлення значення особистості науковця для вітчизняної мистецької педагогіки та піднесення інтересу Уряду України до спадщини видатного педагога, його внеску в національну культуру. Про це свідчить вихід двох Постанов Верховної Ради України “Про відзначення 150-річчя та 160-річчя з дня народження видатного оперного співака О. Мишуги” (Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – ст. 352; Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 41. – ст. 197; ювілейні видання за редакцією М. Головащенко та ін.). На цьому етапі мистецько-педагогічна школа О. Мишуги починає досліджуватися в історичній ретроспективі її здобутків (В. Антонюк, О. Михайличенко, І. Ульєва, С. Царук та ін.), з’являються праці педагогічно-біографічного характеру (В. Врублевська, А. Григор’єва, М. Жишкович та ін.) про О. Мишугу та його сучасників-колег.

Проте, незважаючи на дослідницьку роботу та значну кількість праць, не з’ясовано значення творчої спадщини О. Мишуги для сучасної української мистецької педагогіки, не виявлено її теоретичні і практичні засади, не виділено головні етапи його педагогічної творчості, не розкрито основи поєднання в спадщині О. Мишуги українських та італійських пісенних традицій.

Аналіз першоджерел і архівних документів, узагальнення теоретичних напрацювань учених, осмислення інтеграційних процесів у розвитку мистецької освіти наприкінці ХІХ – початку ХХІ століть дозволили виявити низку *суперечностей*:

- між багатою мистецько-педагогічною спадщиною О. Мишуги і недостатнім її вивченням та популяризацією в сучасних умовах;
- між підвищенням значущості української мистецької освіти в країнах Європи й Америки і недослідженістю засобів взаємозбагачення національного і зарубіжного мистецького досвіду в умовах інтеграції України до світового освітнього простору;
- між патріотичною педагогічно-меценатською діяльністю Олександра Мишуги в підтримку національної освіти і невизначеністю завдань вітчизняного меценатства на сучасному етапі.

Отже, недостатня дослідженість творчої спадщини О. Мишуги, наукова й освітня значущість його педагогічної школи, необхідність розв’язання

виявлених суперечностей дозволили визначити тему дисертації **“Творча спадщина Олександра Мишуги (1853-1922 рр.) в контексті розвитку української мистецької педагогіки”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до плану НДР кафедри загальної педагогіки та андрагогіки Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, зокрема теми “Забезпечення єдності педагогічної теорії і практики в умовах модернізації освіти України” (номер державної реєстрації 0112U000341). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (протокол № 3 від 30.10.2014 р.) та узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 9 від 23.12.2014 р.).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні теоретико-практичних засад творчої спадщини О. Мишуги в контексті української мистецької педагогіки, у виявленні й розвитку його творчих здобутків у діяльності його учнів-послідовників.

Відповідно до мети ставилися й розв'язувалися такі **завдання**:

1. Визначити наукові підходи дослідження та обґрунтувати основні педагогічні ідеї у спадщині О. Мишуги.
2. З'ясувати й проаналізувати основоположні принципи, методи, форми та види діяльності в творчій спадщині О. Мишуги в контексті розвитку української мистецької педагогіки.
3. Виявити головні етапи процесу мистецько-педагогічної діяльності О. Мишуги, виділити спільне й відмінне в українських та італійських пісенних традиціях, інтегрованих у спадщині О. Мишуги.
4. Розкрити вплив творчої спадщини О. Мишуги на розвиток вітчизняної й зарубіжної мистецької педагогіки в творчих надбаннях його учнів.

Об'єкт дослідження – становлення та розвиток української мистецької педагогіки в навчальних закладах України (остання чверть XIX – 20-ті роки XX століття).

Предмет дослідження – теорія і практика творчої спадщини О. Мишуги в контексті розвитку української мистецької педагогіки.

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання завдань роботи застосовано низку методів: *аналогії та компаративістики* – для виявлення особливостей становлення національної мистецької педагогіки; *історико-ретроспективний*, що сприяє дослідженню феномена творчості О. Мишуги на тлі епохи кінця XIX – початку XXI століття; *термінологічної селекції* – з метою відбору й уточнення системи окремих термінів, уживаних у мистецькій педагогіці; *персоналізації*, що забезпечує розкриття внеску О. Мишуги в українську та зарубіжну мистецьку педагогіку; *типологізації* – з метою визначення спільного й відмінного в структурі й змісті мистецьких педагогічних шкіл (української, італійської, російської) кінця XIX – початку XXI століття; *реконструкції* – для відтворення подій культурно-історичного процесу, що розгортаються в просторі та часі в межах предмету дослідження; *герменевтичний* – сприяв роботі з усними та писемними джерелами, їхній порівняльній та змістовій характеристиці.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1874 – 1922 рр. *Нижня межа* – 1874 рік – початок діяльності О. Мишуги в школі Святої Анни, навчання у Львівській і Міланській консерваторіях (осмислення національних та італійських традицій співу). *Верхня межа* – 1920-1922 рр. – визнання науково-педагогічної школи О. Мишуги на батьківщині в діяльності його учнів (М. Донець-Тессейр, М. Микиша, С. Мирович) та за кордоном, де відбувалася його педагогічна й концертно-виконавська діяльність. 1922 р. – хвороба й смерть О. Мишуги.

Просторове поле дослідження. У полі нашого дослідження знаходяться країни, які входили до складу колишньої Російської імперії – Україна, Росія, Королівство Польське, а також європейські країни – Італія, Австрія, Швеція, відповідно до головних етапів педагогічної діяльності О. Мишуги.

Джерельна база дослідження відповідає специфіці теми та складається із 289 літературно-наукових праць і 79 архівних справ. Основу склали роботи О. Мишуги “Науково-методичні доповіді”, “Лекції про науку співу”, “Зошит”, “Мій метод співу”, “Олександр Мишуга про себе і про мистецтво співу”, “Десять заповідей співака”, у яких розкриваються мета, принципи, зміст і технології науково-педагогічної школи.

Використовувалися документи й матеріали Центрального державного історичного архіву України, м. Львів (фонди 313, 775, 779, 818, 809); Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, м. Київ (фонди 13, 122, 302, 442); Музею театрального, музичного та кіномистецтва України (фонд М.В. Лисенка); Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського НАН України (фонди 24-2, 36-2); архіву Львівської музичної академії ім. Миколи Лисенка (ф. Р-2056); Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника (ф. 271); Державного театрального музею імені А. Бахрушина (ф. 442); Санкт-Петербурзької державної академії театрального мистецтва (ф. 95); Меморіального музею О. Мишуги у Виткові; приватного архіву Г.Я. Опенько (м. Полтава).

У дослідженні використовувалася епістолярна спадщина видатного педагога (63 листи) та його художні твори – “Думка”, “Золотий промінь надії”. До першоджерел відносимо праці (друковані й рукописи) представників школи О. Мишуги: 1) *українських педагогів і співаків* (Гребінецька М. Фанатик мистецтва (1936); Дністрянська С. Пам’яті Олександра Мишуги (1938); Долинська-Михалевич В. Слава тобі, мій великий вчителю! (1939); Донець-Тессейр М. Листок до вінка Мишугі (1964). Мій метод роботи з учнем-вокалістом на першій стадії навчання (1966); Дрималик Й. Мої спомини про Олександра Мишугу (1940); Кошиць О. Про славного українського педагога і співака; Любич-Парахоняк О. Мій незабутній учитель (1932); Микиша М. Практичні основи вокального мистецтва (1971); Опенько В. Методика роботи з починаючими вокалістами (1962). Записки співака та вокального педагога (1984); 2) *зарубіжних педагогів і співаків* (Ростовська-Ковалевська М. У весняні дні (1958); Строковська-Фариашевська І. Дорогий незабутній маестро (1956); Тіссерант-Паржинська Я. Незрівняний педагог (1938); Чінберг М. Педагог, якому не було рівних навіть в Італії (1939). Спомин про мого вчителя (1940).

Джерельна база представлена статтями з *архівних часописів і газет* – “Діло” (Львів, 1881-1939 рр.), “Дзвінок” (Львів, 1912-1914 рр.), “Торбан” (Львів, 1904 р.), “Крымский курьер” (Ялта, 1904 р.), “Речь” (Петроград, 1907-1918 рр.), “Советский артист” (Москва, 1955 р.).

До джерельної бази дослідження належить епістолярна спадщина колег О. Мишуги (А. Дідура, С. Крушельницької, С. Лемешева, М. Лисенка, Л. Собінова та ін.) та учнів (М. Донець-Тессейр, М. Микиші, С. Миревич, М. Ростовської-Ковалевської та ін.), що розкриває внесок Олександра Мишуги в українську мистецьку педагогіку, наукові засади його школи.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *уперше*: визначено наукові підходи до спадщини О. Мишуги (історико-педагогічний, педагогічно-персоніфікований, аксіологічний, педагогічно-антропологічний, етнофункціональний та ін.) та обґрунтовано основні педагогічні ідеї у спадщині О. Мишуги (виховання моральної людини й патріота України, поєднання основ теорії і практики співу, індивідуалізованого й колективного в навчанні вокаліста, розуміння того, що „спів – це мова у продовжених звуках“ та ін.); з’ясовано й проаналізовано *основоположні принципи* (єдність композиторської, виконавської і педагогічної творчості, художнього та вокально-технічного виконання, орієнтація на всебічний розвиток кожного учня, професійна спрямованість, полімовність у навчанні, самостійність та ін.), *методи* (словесні і практичні у формуванні в учня художніх і технічних навичок, показу зразків і прикладів виконання, усні й письмові звіти учнів, самоконтролю і взаємоконтролю та ін.), *форми* діяльності (індивідуальні, індивідуально-групові, напіввідкриті заняття, лекції-концерти та ін.); виявлено головні *етапи* процесу мистецько-педагогічної діяльності О. Мишуги (львівський, київський, варшавський, римо-равіольський), виділено *спільне й відмінне* між українськими та італійськими пісенними традиціями: *спільне* (“співучість” обох мов і природне звуковедення, відсутність горлового чи коренево-язичного співу та ін.), *відмінне* (однорідність прикритої манери співу в Італії і поєднання прикритої й відкритої манери співу в Україні, дворегістровість італійської школи співу й однорегістровість вітчизняної та ін.); розкрито вплив творчої спадщини О. Мишуги на розвиток вітчизняної й зарубіжної мистецької педагогіки в творчих надбаннях його учнів (науково-теоретичні праці, методичні матеріали М. Донець-Тессейр, М. Микиші, Я. Тіссерант-Паржинської та ін.) та наступних поколінь (М. Ланда, І. Масленнікова, В. Опенько та ін.).

Уточнено поняття української мистецької педагогіки в творчій спадщині О. Мишуги як усебічне виховання, навчання й освіта, спрямовані на формування людини; хронологічні межі основних етапів життєвого і творчого шляху українського педагога і митця.

Набули подальшого розвитку уявлення про спільне й відмінне в українській та італійській традиціях співу, інтегрованих у спадщині О. Мишуги.

Уведено до наукового обігу низку невідомих і маловідомих архівних джерел (79), що розкривають творчу спадщину О. Мишуги через листування, спогади сучасників, оцінку учнів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що його положення й висновки можуть бути використані для подальших історико-педагогічних, культурологічних і мистецьких наукових досліджень; для вдосконалення й розширення змісту навчальних курсів з історії мистецької педагогіки та історії української культури. Із цією метою розроблено спецкурс “Творча спадщина Олександра Мишуги (1853–1922 рр.) у контексті української культури ХХ століття” і авторський посібник “Олександр Мишуга: портрет педагога і мецената на тлі епохи”, а також методичний супровід спецкурсу (авторські

навчальні плани, програми, методичні рекомендації), які доцільно використовувати у процесі фахової підготовки студентів музично-педагогічних і культурологічних спеціальностей у закладах освіти III – IV рівнів акредитації та в системі післядипломної педагогічної освіти й самоосвіти.

Результати дисертаційної роботи **впроваджено** у навчальний процес Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (довідка 07-10/2645 від 23.04.2015), Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка (довідка № 3036/01-55/53 від 07.08.2015), Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 801 від 13.06.2015), Полтавського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського (довідка № 262 від 30.06.2015), Полтавського музичного училища імені М.В. Лисенка (довідка № 02-26/42 від 22.06.2015), Диканської гімназії № 1 імені М.В. Гоголя (довідка № 124 від 15.05.2015).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися й обговорювалися на науково-практичних конференціях різних рівнів: *Міжнародних* – “Олена Костянтинівна Наталевич: портрет музиканта і педагога на тлі епохи“ (Одеса, 2013), “Музика і християнські цінності” (Київ-Полтава, 2015); *всукраїнських* – “Мистецтво в реаліях сучасної освіти” (Полтава, 2010), “Упровадження інновацій як чинник єдності педагогічної теорії та освітньої практики” (Полтава, 2012); *регіональних* – теоретико-практичний семінар викладачів спеціалізованих мистецьких навчальних закладів і майстер-класу з курсу історії мистецтва та театральної майстерності (Харків-Полтава, 2013).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено в 12 працях, у тому числі 7 публікаціях у фахових виданнях (серед них: 1 стаття в іноземному виданні), 1 навчальному посібнику, 1 навчально-методичному комплексі, 3 публікаціях у збірниках матеріалів конференцій.

Особистий внесок здобувача. У статтях, опублікованих у співавторстві з І.В. Цебрій, здобувачем виявлено й обґрунтовано теоретико-практичні засади творчої спадщини О. Мишуги в контексті української мистецької педагогіки, визначено розвиток його наукової школи в педагогічній діяльності учнів-послідовників.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (368 найменувань), 12 додатків на 11 сторінках, 3 таблиць на 3 сторінках. Повний обсяг роботи – 227 с. Обсяг основного тексту – 186 с.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету і завдання, розкрито об’єкт, предмет і методи дослідження, схарактеризовано хронологічні межі наукового доробку, висвітлено зв’язок роботи з науковими планами й програмами, представлено джерельну базу, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, відображено форми апробації й упровадження результатів дослідження в практику.

У першому розділі „**Теоретичні засади творчої спадщини О. Мишуги**“ показано становлення вітчизняної мистецької педагогіки в середніх і вищих закладах Центральної України, визначено наукові підходи до поєднання

італійської та національної традицій у творчій спадщині О. Мишуги, обґрунтовано основні поняття дослідження, розкрито значення педагогічної діяльності О. Мишуги для становлення вітчизняної мистецької педагогіки, проаналізовано творчий шлях Олександра Мишуги як педагога, артиста, мецената.

Показано, що на початку ХХ століття в Україні силами провідних педагогів, письменників, композиторів, драматургів, музичних виконавців, акторів виник перший український мистецький заклад у Центральній Україні – Музично-драматична школа Миколи Віталійовича Лисенка, де навчання велося переважно українською мовою, що було сміливим нововведенням для того часу.

З'ясовано, що біля витоків цієї школи, у 1905-1913 рр. стояли діячі мистецтва – С. Броневський, Г. Гаєвський, Ф. Гуцин; академіки й професори – О. Левицький, М. Лисенко, І. Любомирський, О. Мишуга, В. Петерець, М. Старицька; викладачі – Н. Зотова, Л. Іртенєва, О. Кошиць, Є. Лепковський, Г. Матковський, О. Муравйова, К. Сележинський, В. Сладкопєвцев та ін. Почала активно розвиватися українська мистецька педагогіка. Школа М. Лисенка успішно конкурувала з Київським Імператорським музичним училищем і готувала такі кадри, які вже були готові для роботи на професійній сцені. Надзвичайно цінним у закладі М. Лисенка було й те, що тут упровадили курс методики з музичних спеціальностей, який передбачав підготовку фахівців. Музично-драматична школа дала світові перші українські професійні кадри в умовах Російської імперії, а також заклала підґрунтя для майбутньої вищої музичної й театральної освіти в Україні. Пізніше на основі навчального закладу М. Лисенка виникнуть два провідних українських навчальних заклади – Київська консерваторія імені П. Чайковського та Театральний інститут імені І. Карпенка-Карого, внесок О. Мишуги та М. Лисенка в розвиток яких був визначальним.

Установлено, що запрошення О. Мишуги до Музично-драматичної школи М. Лисенка сприяло її популяризації серед київського населення. Його визнання в Європі послугувало активному вступу учнів до Музично-драматичної школи. Поєднання О. Мишугою теоретичних основ сучасної йому європейської педагогіки (полімовність, полікультурність, фізично-оздоровче й естетичне виховання), надбань італійської пісенної традиції (теоретичні положення, мистецькі методи й прийоми) з українською національною традицією співу (округлена прикрита манера співу в Україні) стало основою формування вітчизняної мистецької педагогіки. Творча школа О. Мишуги відрізнялася від традиційного хорового співу в Україні тим, що була спрямована на індивідуальний розвиток юної особистості (враховувалися можливості діапазону голосу, його тембру, постановки дихання на противагу церковно-хоровій манері співу, де всі голоси мали звучати монолітно й не виділятися).

Доведено, що вивчення розвитку основних тенденцій педагогічно-мистецької теорії і практики, виявлення національної й зарубіжної специфіки,

позитивних аспектів минулого педагогічного досвіду, прогнозування у майбутньому розвитку вітчизняної музичної освіти можливе лише на основі глибокого розуміння історії вітчизняної мистецької педагогіки та освіти.

Визначено наукові підходи до творчої спадщини О.Мишуги (історико-педагогічний, педагогічно-персоніфікований, аксіологічний, педагогічно-антропологічний, етнофункціональний, мультидисциплінарний та ін.). Історико-педагогічний підхід дозволяє виявити процес формування людини як феномену суспільного походження; педагогічно-персоніфікований підхід, завдяки якому розкривається ментальна модель поведінки конкретного педагога, її національно-регіональні особливості; аксіологічний (ціннісний) підхід, що став зв'язуючою ланкою між теорією і практикою, застосовувався в дослідженні методичної та епістолярної спадщини учнів – послідовників науково-педагогічної школи О. Мишуги; педагогічно-антропологічний підхід, мета якого полягає в дослідженні антропологічних закономірностей проходження процесу взаємодії в системі “людина – людина” (суб’єкт-суб’єктні відносини) в ситуації передачі накопиченого людством досвіду наступним поколінням, формування людини як феномена культури; етнофункціональний підхід, в основі якого знаходиться уявлення про систему етнофункціональних переваг людини, її ставлення до власних етнічних ознак; мультидисциплінарний підхід в дослідженні сприяв розширенню наукового світогляду, в дослідженні того чи іншого явища поза межами однієї навчальної дисципліни.

Показано, що італійська традиція відіграла вирішальну роль у становленні національної вокальної школи в другій половині XIX – початку XX століть. З’ясовано шляхи проникнення італійської вокальної традиції в країни Європи та Америки. Італійські маестро вокалу (М. Гарсія і Ж. Дюпре) підготували цілу плеяду талановитих співаків, які пізніше стали провідними педагогами в спеціалізованих музичних закладах зарубіжних країн (В. Висоцький, А. Дідур, К. Еверарді, Дж. Корсі, Ф. Ламперті, О. Мишуга, Г. Ніссен-Саломан, Ф. Перетто, Дж. Ронконі). Навчання співу в Україні супроводжувалося синкретичним поєднанням національно-пісенних народних традицій з італійською традицією співу.

Проаналізовано, що проникнення італійської традиції співу в Україну почалося із середини XIX століття, коли найкращі вітчизняні оперні актори проходили стажування в італійських консерваторіях. Поступово італійських маестро вокалу стали запрошувати на викладання до російських мистецьких закладів, а з відкриттям Львівської (1853 р.) й Одеської (1913 р.) консерваторій культурно-мистецькі зв’язки України та Італії значно зміцнилися. З’ясовано, що в Київському музичному училищі спів викладав К. Еверарді, у Львові – В. Висоцький (учень Ф. Ламперті), в Одесі – Д. Дельфіно-Менотті. Більшість італійських педагогів, які не володіли українською мовою, працювали з учнями винятково з власного показу співу. Теоретико-методичних праць із мистецтва співу до початку педагогічної діяльності О. Мишуги в Україні не існувало.

Доведено, що педагогічні ідеї Олександра Мишуги (виховання моральної людини й патріота України, поєднання основ теорії і практики, індивідуалізованого

й колективного навчання вокалістів, розуміння того, що „спів – це мова у продовжених звуках“, намагання навчити розуміти образ та епоху, надання однакової уваги обдарованим і посереднім учням, намагання виховати учнів самокритичними, здатними дивитися на мистецтво не як на шлях досягнення слави, обов'язкове відвідування концертів справжніх майстрів вокалу та ін.) не втратили своєї актуальності для підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва в педагогічному навчальному закладі. Його науково-практична й епістолярна спадщина містять положення, що можуть розглядатися як сучасні ідеї і слугують фундаментом теоретико-практичної підготовки митця. На особливу увагу заслуговує концепція О. Мишуги щодо особистісно орієнтованого підходу та допоміжних видів позааудиторної роботи (системні заняття з групою студентів, які О. Мишуга організовував у себе вдома; цілеспрямовані екскурсії історичними місцями Києва, Варшави, Риму, що супроводжувалися змістовними розповідями маестро про мистецькі епохи і стилі; заплановані дискусії з проблем мистецької інтерпретації твору; відвідування з учнями оперних вистав, концертів провідних майстрів світової сцени та ін.). Це свідчить про невикористані потенційні можливості педагогічної спадщини О. Мишуги в розробці теорії і практики мистецької педагогіки.

Обґрунтовано основні поняття дослідження: українська мистецька педагогіка як наука про спеціально організовану, цілеспрямовану і систематизовану діяльність із художнього формування людини, що розвивається на основі педагогічних здобутків видатних постатей вітчизняної культури; українська національна традиція співу як національна манера виконання народних пісень, що формується в межах етнокультурного регіону (українські землі) впродовж тривалого історичного часу; мистецька педагогічна технологія як сукупність мети, ідей, принципів, методів, прийомів, форм діяльності та результатів, що системно використовуються в освітньому процесі викладачем, основоположником цієї технології; музичне виконавство – момент фізичної, моральної та естетичної готовності учня до самостійного виконавства музичних вокальних творів; італійська школа *bell canto* – мистецька школа (засновник – М. Гарсія-старший), спрямована на культуру виховання, постановку дихання й розвиток голосу вокаліста для його підготовки до виконання оперних і камерних партій. Ця школа співу виникла як дворегістрова (нижній і верхній голосові регістри) з особливою увагою до розвитку й постановки верхнього регістру.

У другому розділі **“Практичні основи змісту і засобів творчої школи О. Мишуги в контексті розвитку мистецької педагогіки”** на основі писемних і друкованих джерел з'ясовано й проаналізовано основоположні принципи, методи, форми й види діяльності в творчій спадщині О. Мишуги у контексті розвитку української мистецької педагогіки, виявлено головні етапи процесу мистецько-педагогічної діяльності О. Мишуги, виділено спільне й відмінне в українських та італійських пісенних традиціях, інтегрованих у спадщині О. Мишуги.

З'ясовано та проаналізовано основоположні принципи (єдності виконавської і педагогічної творчості, художнього та вокально-технічного у виконанні, полімовності в навчанні, поступовості, орієнтації на розвиток

індивідуальності кожного учня, професійної спрямованості, активності, самостійності, співтворчості, системності) мистецько-педагогічної діяльності О. Мишуги, що дозволили виявити найістотніші положення професійної позиції професора, які, з одного боку, відображали його індивідуальний стиль викладання, з іншого, сприяли всебічному вихованню співака. Це дозволило професору О. Мишугі організувати навчальний процес, дотримуючись установки на єдність навчально-освітніх, професійно-виконавських і виховних завдань, що відповідає основним вимогам та положенням сучасної музичної педагогіки.

Доведено, що новаторські мистецькі принципи О. Мишуги відрізнялися від його попередників – українців і росіян, а також італійців і поляків тим, що напрацювання мистецьких шкіл минулого (теоретичних міркувань і методичних розробок) було узагальнено педагогом-практиком на науковому рівні та стало доступним і зрозумілим для тих, хто бажав навчитися співати. Завдяки О. Мишугі вокал перетворився із „мистецтва темної магії“ (спілкування викладача з одним учнем при зачинених дверях класу) у відструктуровану науку (лекційні заняття на високому теоретичному й практичному рівнях, постійні відкриті уроки, звітні концерти).

Доведено, що авторитет навчального закладу М. Лисенка завдяки О. Мишугі зростав з кожним днем. Із різних кінців України приїжджала талановита молодь до Київської Музично-драматичної школи. Потрапити до класу викладача О. Мишуги, який був переповнений, стало нелегко, бо кожного року з початком вступної кампанії до школи виникав конкурс на „вакантне місце“ мишугівського студента.

З'ясовано, що моральне та патріотичне виховання учнів і студентів у класі О. Мишуги здійснювалося систематично й послідовно. Він сам був утіленням моральної поведінки для своїх учнів. Про це свідчать відгуки й оціночні судження його друзів, колег та учнів. О. Мишуга був патріотом своєї батьківщини, любив свій народ та українську мову, був безкорисливим, у потрібний час завжди приходив на допомогу тому, кому вона була необхідна, допомагав фінансово закладам, організаціям, товариствам, видавництвам, окремим особам. О. Мишуга був людиною щиро відданою мистецтву, тому його особистий приклад не міг не знайти відклику в серцях вихованців. Розпочавши педагогічну роботу, він узявся за неї з такою ж самовідданістю й фанатизмом, як свого часу за навчання чи сценічну діяльність. О. Мишуга привчав учнів беззастережно любити мистецтво й свою майбутню професію, всеціло їй служити і віддавати весь час, прививав інтерес до української народної пісні, до вітчизняної поезії й літератури, бажав бачити вихованців людьми всебічно освіченими, грамотними, такими, які свідомо роблять свій життєвий вибір. Виховна діяльність О. Мишуги була повністю реалізованою в його педагогічній роботі і стала взірцем для наступних поколінь українських педагогів-митців.

Показано, що успішність практики видатного педагога і митця потрібно шукати не лише в його прогресивних методичних поглядах, а й в умінні організувати педагогічний процес, а також в його особистісних якостях. Він увібрав усі кращі досягнення італійської пісенної традиції, розвинув і науково

виклав власне бачення практики викладання вокалу, виховав цілу плеяду талановитих оперних співаків і педагогів.

З'ясовано, що професор О. Мишуга увійшов в історію музичного мистецтва як педагог-новатор, який уважав, що вокальне мистецтво є правильно продовженою мовою, для його успішного викладання необхідно знати закони наук, пов'язаних із можливостями людського голосу (психологію, анатомію, фізіологію голосового апарату, механіку дихальних рухів), проведенням постійних тренувань (свобода корпусу тіла, "вдих-видих" та ін.), відпрацюванням основ вокальної техніки, а також проведенням стабільних публічних виступів. Установлено, що О. Мишуга системно застосовував словесні і практичні методи у формуванні в учня художніх і технічних навичок, наочності, показу зразків і прикладів виконання, усні й письмові звіти учнів, методи самоконтролю та взаємоконтролю, системності, цілеспрямованості, пієтизму у виконанні.

Виявлено, що у власній педагогічній діяльності О. Мишуга використовував такі форми організації занять, як індивідуальні, індивідуально-групові напіввідкриті заняття, лекції та публічні іспити-концерти для широкого загалу шанувальників класичного вокального мистецтва. Професійні досягнення його вчителя В. Висоцького успішно поєдналися із викладацьким досвідом та співацькою практикою О. Мишуги як оперного соліста та Мишуги-викладача. З'ясовано, що його творча спадщина – це мистецько-педагогічний феномен, який увібрав усі інноваційні складові сучасної йому педагогічної науки та інтегрував їх із мистецтвом викладання співу.

Доведено, що творчий шлях О. Мишуги є прикладом служіння українській культурі, національному відродженню й просвітництву, а також вітчизняній мистецькій педагогіці. Хлопець із „низин“, із західноукраїнського села досяг вершин в науці й мистецтві, спочатку віддано працював на педагогічній ниві в початковій школі (Львів, школа Святої Анни, 1874-1878 рр.), а потім зробив стрімку для тодішніх часів світову кар'єру, досягнувши визнання в Європі й за її межами як педагог та артист.

Розроблено критерії для обґрунтування етапів процесу педагогічної діяльності О. Мишуги: 1) стан мистецької освіти в Україні; 2) рівень русифікації, полонізації та угоризації у вітчизняній освіті; 3) функції викладача в мистецькій освіті початку ХХ століття; 4) взаємовідносини учня та викладача в мистецькій освіті.

Виявлено головні етапи педагогічної діяльності Олександра Мишуги – львівський (1874-1881 рр., робота в початковій школі Святої Анни, навчання в Львівській консерваторії). Цьому етапу відповідають напрями – педагогічно-пошуковий і педагогічно-стажувальний. Період навчання в Італії, концертна діяльність і "європейський тріумф" на двадцять років перервали його педагогічну роботу, до якої він повернувся 1905 року, розірвавши всі контракти з європейськими театрами. Наступний етап – київський (1905-1911 рр., діяльність у нововідкритому мистецькому навчальному закладі "Музично-драматична школа", досягнення найвищої педагогічної майстерності). Цей період характеризується такими напрямками, як

індивідуально-творчий, науково-дослідницький, концертно-педагогічний, меценатський. Брак коштів змусив О. Мишугу прийняти запрошення на викладання кафедри вокалу Вищого музичного інституту імені Ф. Шопена у Варшаві. Варшавський етап (1911-1914 рр., період педагогічної зрілості) характеризується педагогічно-узагальнюючим і педагогічно-епістолярним напрямом. У зв'язку з подіями світової війни, що застала О. Мишугу в Італії, стало неможливим його повернення на батьківщину. Розпочався його останній етап педагогічної діяльності – римо-равіольський (1914-1919 рр.), якому відповідають теоретично-підсумковий, педагогічно-консультативний, благодійницький напрями.

Виділено спільне та відмінне між українськими та італійськими пісенними традиціями, інтегрованими в спадщині О. Мишуги. До спільних рис належать “співучість” обох мов і природне звуковедення, відсутність горлового чи коренево-язичного співу. Відмінності складають: 1) однорідність прикритої манери співу в Італії і поєднання прикритої й відкритої манери співу в Україні; 2) дворегістровість італійської школи співу й однорегістровість вітчизняної та ін.

Розкрито значення педагогічної й громадсько-просвітницької діяльності О. Мишуги (створення української вокально-мистецької педагогічної школи на київському етапі (1905-1911 рр.) його педагогічної діяльності; популяризація національного мистецтва (організація й участь у „шевченківських вечорах”, популяризація творчості С. Гулака-Артемівського, М. Лисенка) та його благодійницької роботи з допомоги навчальним закладам (Львівській ремісничій бурсі, Вищому музичному інституту імені М. Лисенка у Львові), товариствам („Рідна школа“, Музичному товариству, театру М. Старицького, музичним видавництвам), окремим особам (І. Франку на видавництво збірки “Зів’яле листя”, власним учням, талановитим співвітчизникам для навчання за кордоном), “погорільцям” власного села.

У третьому розділі **“Розвиток творчості О. Мишуги в педагогічних надбаннях його учнів”** розкрито оцінку творчої спадщини О. Мишуги в працях вітчизняних і зарубіжних учених (І. Деркач, Л. Стан, С. Чарнецький та ін.) і його учнів (С. Забелло, С. Колодій, Я. Королевич-Вайдова та ін.) виявлено теоретико-практичні основи творчості О. Мишуги у викладацькій діяльності М. Микиши, розвиток педагогічних ідей О. Мишуги у мистецькій школі М. Донець-Тессейр, ідею комплексного виховання співаків-початківців в педагогічній діяльності В. Опенька.

Показано, що внесок О. Мишуги в мистецьку педагогіку й українську та світову культуру ХХ століття є особливо цінним, зважаючи на те, що на кафедрах вокалу Київської й Варшавської консерваторій працювали його учні, а провідні оперні режисери світу в якості взірця використовували створені О. Мишугою сценічні образи. На цьому наголошують вітчизняні й зарубіжні вчені – О. Михайличенко, М. Рильський, І. Ульєва; провідні музикознавці – М. Головащенко, І. Деркач, І. Лисенко та ін., письменники, поети й історики театру – О. Грицай, Є. Кротевич, В. Лучук, Ю. Райс, Л. Стан та ін., композитори й художники – О. Кошиць, С. Людкевич, А. Манастірський та ін.,

учні О. Мишуги – М. Донець-Тессейр, М. Микиша, С. Миревич, М. Чінберг та ін. Названі вище діячі науки та культури обґрунтовують положення, що науково-мистецька школа О. Мишуги знайшла своє продовження та подальший розвиток у педагогічній діяльності його учнів.

Доведено, що М. Микиша був прямим продовжувачем науково-мистецької школи О. Мишуги в теоретичному й практичному її аспектах. Невипадково науково-педагогічну школу О. Мишуги в мистецькій спільноті називають школою Мишуги-Микиші, бо М. Микиша був першим, хто теоретично обґрунтував і розвинув його основні ідеї і принципи маестро та видав науково-методичні праці на основі попередніх напрацювань свого вчителя.

На відміну від визначного наставника, М. Микиша не мав можливості відбирати до свого класу талановитих учнів, тому його теорія і практика мистецької педагогіки розрахована на кожного, хто мав слух і бажання навчитися співати. Після звинувачення М. Микиші в „націоналізмі“ в роки сталінського режиму, його педагогічні принципи та методи виховання студентів не отримували схвалення керівництва Київської консерваторії. Радянська влада не змогла йому вибачити історії з сином, якому запропонували контракт за кордоном. Найпроблемніші студенти ніби випадково потрапляли до класу професора М. Микиші. Успіхи, яких вони згодом досягали, викликали лише нові й нові хвилі невдоволення консерваторських колег, відчувалася їхня “професійна заздрість“. Окрім того, його праця “Практичні основи вокального мистецтва” (1971 р.), що була корисною не лише співакам, а й акторам, лекторам, читцям, – була виданою лише за рік до смерті М. Микиші. Сьогодні основні положення цієї роботи цитують провідні митці світу.

Установлено, що професор М. Микиша ввів у мистецьку термінологію такі поняття, як вокальне читання, музично-вокальна декламація, психотехніка, вокально-творчий спокій і здійснив їхнє доцільне й доступне тлумачення, розробив правила способу життя вокалістів, здійснив класифікацію їхніх професійних захворювань. Його життя, як і життя його педагога Олександра Мишуги, було безкомпромісним служінням мистецтву.

З’ясовано, що учениця О. Мишуги професор М. Донець-Тессейр була зберігачкою всесвітньо відомого “Зошита” Олександра Мишуги й застосовувала його новаторську технологію на своїх заняттях, дотримуючись “Десяти заповідей співака”. Окрім методичних порад свого маестро, М. Донець-Тессейр перейняла від нього вміння проводити заняття при відкритих дверях класу, надавати великої уваги самостійній роботі студентів, дбати про них і допомагати впродовж усього їхнього творчого життя. Дані положення підтверджуються працями її учнів.

Показано, що професійний внесок в українську мистецьку педагогіку професора М. Донець-Тессейр відзначено культурною громадськістю України 4 травня 2014 року у зв’язку з 125-річчям з дня її народження. Серед фондів документів, які зібрані у фонді М. Донець-Тессейр, є матеріали про роботу Київської державної консерваторії 1948-1963 рр., передрук робіт О. Мишуги “Десять заповідей співака”, “Зошит. 1911-1921 роки”, статті з питань

мистецтвознавства та статті її кращих учениць – І. Масленнікової, Є. Мірошниченко, М. Ланди та ін. Архівні документи М. Донець-Тессейр знаходяться в ЦДАМЛМ України. У колективному авторському посібнику, присвяченому вокально-педагогічній школі М. Донець-Тессейр, провідними майстрами вокалу визнається, що вона завдяки М. Мишугі стала одним із найповажніших вокальних педагогів колишнього Радянського Союзу і світу.

Установлено, що студенти професора М. Донець-Тессейр у своїй наступній педагогічній діяльності також використовували досвід творчої спадщини О. Мишуги. Так, Є. Мірошниченко поєднала принципи виконавської й педагогічної діяльності, художнього та вокально-технічного вміння, першість педагогічного принципу переконання над принципом вимогливості, недопустимість тиску викладача на учня своїм авторитетом та ін., введені О. Мишугою.

М. Ланда успадкувала виховні ідеї маестро (патріотизм і моральність, популяризація вітчизняної мистецької класики), надавала великого значення поезії, декламуванню та художній ілюстрації на заняттях вокалу, прослуховуванню зразків виконання оперної музики та ін.

І. Масленнікова використовувала практичні основи педагогічної технології О. Мишуги (словесні і практичні методи для формування в учня художніх і технічних навичок, показу зразків і прикладів виконання, поєднання музики й художнього слова в мистецькому розвитку, усні й письмові звіти учнів, самоконтролю і взаємоконтролю та ін.).

Доведено, що у вокальних працях В. Опенька („Записки співака й вокального педагога”, “Методика роботи з починаючими вокалістами: із досвіду педагогічної роботи у вечірній музичній школі”) знайшла продовження мишугівська ідея комплексного виховання співака: підвищення загального культурного розвитку людини завдяки її прилученню до класичного мистецтва, підбір відповідного вокального репертуару, бережне ставлення до голосу, намагання досягти максимальної взаємоповаги та взаєморозуміння між педагогом і його учнями.

Доведено дієвість творчої спадщини О. Мишуги на сучасному етапі, про що свідчать педагогічні, мистецько-виконавські та оперно-театральні досягнення його учнів навіть у четвертому і п'ятому поколіннях.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вперше вирішено проблему дослідження творчої спадщини О. Мишуги в контексті розвитку української мистецької педагогіки, науково обґрунтовано її теоретико-практичні засади, виявлено розвиток його творчих здобутків у діяльності учнів-послідовників, що дозволило зробити такі висновки:

1. Визначено наукові підходи до дослідження творчої спадщини О. Мишуги (історико-педагогічний, педагогічно-персоніфікований, аксіологічний, педагогічно-антропологічний, етнофункціональний, мультидисциплінарний та ін.); уточнено основні поняття дослідження (українська мистецька педагогіка,

українська традиція співу, італійська традиція співу, мистецька педагогічна технологія, музичне виконавство та ін.), обґрунтовано основні педагогічні ідеї О. Мишуги (виховання патріота і моральної людини, поєднання основ теорії і практики співу, індивідуалізованого та колективного навчання вокаліста, розуміння того, що „спів – це мова у продовжених звуках“, обов'язкове відвідування й аналіз концертів справжніх майстрів вокалу та ін.). Для того часу це були новаторські ідеї, що раніше не мали місця в мистецькій педагогіці.

2. З'ясовано та проаналізовано основоположні принципи педагогічної творчості О. Мишуги, на яких ґрунтується теоретична складова його спадщини (єдність композиторської, виконавської і педагогічної творчості, художнього та вокально-технічного вміння, поступовість, орієнтація на всебічний розвиток кожного учня, полімовність у навчально-виховній діяльності, професійна спрямованість, самостійність та ін.), методи – словесні і практичні у формуванні в учня художніх і технічних навичок, показу зразків і прикладів виконання, усні й письмові звіти учнів, самоконтролю і взаємоконтролю та ін., форми і види діяльності – індивідуальні, індивідуально-групові, напіввідкриті заняття, лекції, лекції-концерти та ін..

3. Виявлено головні етапи мистецько-педагогічної діяльності Олександра Мишуги – львівський (1874-1881 рр.), київський (1905-1911 рр.), варшавський (1911-1914 рр.), римо-равіольський (1914-1919 рр.) та відповідні їм напрями (педагогічно-пошуковий, педагогічно-стажувальний, індивідуально-творчий, науково-дослідницький, концертно-педагогічний, педагогічно-узагальнювальний, педагогічно-епістолярний, педагогічно-консультативний). На основі розроблених критеріїв (стан мистецької освіти в Україні; рівень русифікації, колонізації та угоризації у вітчизняній освіті; функції викладача в мистецькій освіті початку ХХ століття); з'ясовано місце італійської традиції співу в педагогічній спадщині О. Мишуги. Показано становлення вітчизняної мистецької педагогіки в середніх і вищих спеціалізованих мистецьких школах України, роль М. Лисенка та О. Мишуги у відкритті першого в центральній Україні мистецького навчального закладу на національних засадах.

Виділено спільне й відмінне в українській та італійській традиціях співу, інтегрованих у творчій спадщині О. Мишуги; до спільного належать: співучість обох мов, природне звуковедення, відсутність горлового чи коренево-язичного співу та ін., відмінності склали: однорідність прикритої манери співу в Італії, поєднання прикритої й відкритої манери співу в Україні, дворегістровість італійської школи співу й однорегістровість вітчизняної. Показано, як українські пісенні традиції взаємодіяли з традиціями італійського співу, коли свою сценічну та педагогічну діяльність почали такі корифеї вітчизняного мистецтва, як А. Дідур, Я. Королевич-Вайдова, С. Крушельницька, О. Мишуга та інші. Вони впровадили цю взаємодію традицій не лише в національні музичні заклади, а й європейські школи та консерваторії. Виявлено засоби взаємозбагачення національного і зарубіжного мистецького досвіду в умовах інтеграції України до світового освітнього простору (обмін підготовкою фахівців, концертною діяльністю, стажуванням та ін.).

4. Розкрито вплив творчої спадщини О. Мишуги на розвиток вітчизняної й зарубіжної мистецької педагогіки ХХ – початку ХХІ століття. На кафедрах вокалу Київської й Варшавської консерваторій на основі досвіду О. Мишуги працювали його учні, а провідні оперні режисери світу використовували як взірець створені О. Мишугою сценічні образи. Науково-педагогічна школа українського маестро знайшла своє продовження в теоретико-практичних надбаннях його учнів – викладачів вітчизняних і зарубіжних навчальних мистецьких закладів (М. Гребінецької, М. Донець-Тессейр, М. Микиші, С. Мирович, Я. Тіссерант-Паржинської, М. Чінберг та ін.). Учні О. Мишуги розвивали його педагогічні ідеї, проводили наукові дослідження з проблем мистецької педагогіки О. Мишуги, створювали теоретико-практичні праці, статті, в яких із великою вдячністю згадають свого наставника – Олександра Мишугу.

Показано інноваційні здобутки науково-мистецької школи О. Мишуги в творчих доробках учнів навіть у третьому, четвертому й п'ятому поколіннях. Так, за школою О. Мишуги по творчій лінії М. Микиші працювали В. Будневич, З. Гайдай, А. Григор'єв, С. Коган, В. Опенько та ін; за школою О. Мишуги по творчій лінії М. Донець-Тессейр викладали й співали в провідних театрах світу І. Масленнікова, Є. Мірошніченко, Л. Колесник, М. Ланда, І. Отто та ін. Сьогодні ця школа залишається дієвою. За нею працюють – Х. Герзмава, М. Жукова, В. Опенько-молодший, Л. Юрченко та ін.; висока оцінка творчої спадщини О. Мишуги в працях його сучасників – учених, мистецтвознавців (О. Грицай, О. Кошиць, М. Лисенко, С. Людкевич) та учнів-послідовників (М. Гребінецька, О. Любич-Парахоняк, М. Микиша та ін.).

На подальше дослідження заслуговують: а) вивчення життя і творчості О. Мишуги в контексті професійної підготовки вчителя музичного мистецтва; б) технології діяльності Олександра Мишуги в умовах середньої й вищої школи; в) патріотична спрямованість його благодійницької діяльності.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Ващенко Н.М. Олександр Мишуга: портрет педагога і мецената на тлі епохи : навчальний посібник для вчителів музичного мистецтва / Н.М. Ващенко. – Полтава : ПНПУ, 2015. – 92 с.
2. Творча спадщина Олександра Мишуги (1853–1922 рр.) в контексті української культури ХХ століття: навчально-методичний комплекс для студентів закладів мистецького спрямування / Н.М. Ващенко. – Полтава : ПНПУ, 2015. – 42 с.
3. Ващенко Н.М. Взаємодія італійської та національної традицій у педагогічних системах Валерія Висоцького та Олександра Мишуги / Н.М. Ващенко // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи : збірник наукових праць. – К. : ТОВ ВД „ЕКМО“, 2013. – Випуск 7. – С. 314–322.
4. Ващенко Н.М., Цебрій І.В. Основоположні принципи в педагогічній діяльності Олександра Мишуги / Н.М. Ващенко, І.В. Цебрій // Імідж сучасного педагога. – 2014. – № 2 (141). — С. 42–44.

5. Ващенко Н. М., Цебрій І. В. Олександр Мишуга: портрет основоположника української вокальної педагогіки в контексті сучасної вітчизняної освіти / Н.М. Ващенко, І.В. Цебрій // Постметодика. – 2013. – № 4 (113). – С. 55–59.
6. Vashenko N. Meeting of the holy Fathers and Cairo Rome with the fiddler Myshuga / N. Vashenko // Education in Dubai. – №8 (118). – 2014. – P. 18–20.
7. Ващенко Н.М. Новаторська методика в науково-мистецькій школі О.П. Мишуги / Н.М. Ващенко // Естетика і етика педагогічної дії : збірник наукових праць. – Київ-Полтава : Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих НАПН України; ПНПУ імені В.Г. Короленка. – 2014. – Вип. 8. – С. 156–166.
8. Ващенко Н.М. Моральне та патріотичне виховання у науково-педагогічній школі Олександра Мишуги / Н. М. Ващенко // Педагогічні науки. – Полтава : ПНПУ. – 2014. – Вип. 61-62. – С. 47–54.
9. Ващенко Н.М. Зустріч Олександра Мишуги та папи Бенедикта XV в контексті благодійної діяльності митця / Н.М. Ващенко // Естетика і етика педагогічної дії : збірник наукових праць. – Київ-Полтава : Інститут педагогічної освіти та освіти дорослих НАПН України; ПНПУ імені В.Г. Короленка. – 2015. – Вип. 10. – С. 60–67.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

10. Ващенко Н.М. Музично-театральна педагогіка як фактор патріотичного виховання студентів / Н.М. Ващенко // Матеріали регіонального теоретико-практичного семінару викладачів спеціалізованих мистецьких навчальних закладів і майстер-класу з курсу історії мистецтва та театральної майстерності (Харків, 6 листопада 2013 р.). – Полтава-Харків : ОМК, 2013. – С. 56–64.
11. Ващенко Н.М. Меценатські внески Олександра Мишуги у Львівську ремісничо-торгову бурсу / Н.М. Ващенко // Упровадження інновацій як чинник єдності педагогічної теорії та освітньої практики : матеріали всеукр. наук.-прак. конференції (Полтава, 16 жовтня 2012 р.). – Полтава : ПНПУ. – 2013. – С. 15–21.
12. Ващенко Н.М. Творчий шлях О. К. Наталевич за архівними справами Полтавського музичного училища імені М.В. Лисенка / Н.М. Ващенко // О.К. Наталевич: портрет музиканта і педагога на тлі епохи : збірник матеріалів міжнародного науково-практичного семінару (Полтава, 10 жовтня 2013 р.). – Одеса-Полтава: ПМУ, 2013. – С. 8–13.

АНОТАЦІЇ

Ващенко Н.М. Творча спадщина Олександра Мишуги (1853-1922 рр.) у контексті розвитку української мистецької педагогіки. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. – Полтава, 2015.

У дисертаційному дослідженні з'ясовано місце творчої спадщини О. Мишуги в контексті розвитку української мистецької педагогіки, визначено

наукові підходи (історико-педагогічний, педагогічно-персоніфікований, аксіологічний, педагогічно-антропологічний, етнофункціональний та ін.) та обґрунтовано основні педагогічні ідеї у спадщині О. Мишуги (виховання моральної людини й патріота України, поєднання основ теорії і практики співу, індивідуалізованого навчання вокаліста і навчання в колективі, розуміння того, що „спів – це мова у продовжених звуках“ та ін.).

Проаналізовано його основоположні принципи (єдність композиторської, виконавської і педагогічної творчості, єдність художнього та вокально-технічного, орієнтація на розвиток індивідуальності кожного учня, професійна спрямованість, полімовність у навчанні, самостійність та ін.), методи (словесні і практичні у формуванні в учня художніх і технічних навичок, наочності, показу зразків і прикладів виконання, усні й письмові звіти учнів, самоконтроль і взаємоконтроль та ін.), форми і види діяльності (індивідуальні, індивідуально-групові, напіввідкриті заняття, лекції, лекції-концерти та ін.).

У дослідженні виявлено головні етапи процесу мистецько-педагогічної діяльності О. Мишуги (львівський, київський, варшавський, римо-равіольський), виділено спільне між українськими та італійськими пісенними традиціями („співучість” обох мов і природне звуковедення, відсутність горлового чи коренево-язичного співу та ін.) та відмінне (однорідність прикритої манери співу в Італії і поєднання прикритої й відкритої манери співу в Україні; дворегістровість італійської школи співу й однорегістровість вітчизняної та ін.).

У ході дослідження розкрито вплив творчої спадщини О. Мишуги на розвиток вітчизняної й зарубіжної мистецької педагогіки в творчих надбаннях його учнів (науково-теоретичні праці, методичні матеріали М. Донець-Тессейр, М. Микиші, Я. Тіссерант-Паржинської та ін.) та наступних поколінь (М. Ланда, І. Масленнікова, В. Опенько та ін.).

Ключові слова: О. Мишуга, творча спадщина, мистецька педагогіка, патріотичне виховання, українська вокальна традиція, світове визнання.

Ващенко Н.Н. Творческое наследие Александра Мышуги (1853-1922 гг.) в контексте развития украинской художественной педагогики. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Полтавский национальный педагогический университет имени В. Г. Короленко. – Полтава, 2015.

В исследовании решена научная проблема выявления и обоснования теоретико-практических основ творческого наследия А. Мышуги в контексте украинской художественной педагогики, развития его школы в педагогической деятельности учеников-последователей. Определены научные подходы к творческому наследию О. Мышуги (историко-педагогический, педагогическо-персонифицированный, аксиологический, педагогическо-антропологический, этнофункціональний и др.). В ходе исследования обоснованы основные педагогические идеи А. Мышуги (воспитание патриота и глубоко морального человека, полиязычность в обучении, сочетание основ теории и практики, личностно ориентированного обучения вокалиста с обучением в коллективе и др.).

В исследовании выяснены и проанализированы основополагающие

принципы педагогической школы О. Мышуги (взаимосвязь педагогического, композиторского и исполнительского творчества, системность обучения, единство художественного и вокально-технического, постепенность, ориентация на развитие индивидуальности каждого ученика и др.), методы и виды деятельности (словесные и практические методы по формированию художественных и технических навыков и др.), формы и виды организации учебно-воспитательного процесса (индивидуальные и индивидуально-групповые открытые занятия, лекции, лекции-концерты и др.).

Выявлены основные этапы педагогической деятельности Александра Мышуги – львовский (1874-1881 гг.), киевский (1905-1911 гг.), варшавский (1911-1914 гг.), римо-равиольський (1914-1919 гг.) и соответствующие им направления (поисково-педагогическое, индивидуально-творческое, научно-исследовательское, обобщающее-педагогическое, консультативно-педагогическое и др.).

В ходе исследования раскрыто влияние творческого наследия А. Мышуги на развитие отечественной и зарубежной художественной педагогики XX – начала XXI века, раскрыто, как научно-педагогическая школа украинского учителя нашла свое продолжение в педагогических системах его учеников – преподавателей отечественных и зарубежных учебных художественных заведений (М. Донец-Тессейр, М. Гребинецькой, М. Микиши, С. Мирович, Я. Тиссерант-Паржинської, М. Чинберг и др.). Его ученики продолжили развивать педагогические идеи А. Мышуги, оставили после себя научные исследования по проблемам художественной педагогики, теоретико-методические работы, статьи. Показано развитие научно-педагогической школы А. Мышуги в творческих достижениях последователей. Так, по школе А. Мышуги по творческой линии М. Микиши, работали В. Будневич, З. Гайдай, А. Григорьев, С. Коган, В. Опенько и др.; по творческой линии М. Донец-Тессейр преподавали и пели в ведущих театрах мира И. Масленникова, Е. Мирошниченко, Л. Колесник и др.

Дальнейшего исследования заслуживают: а) изучение жизни и творчества А. Мышуги в контексте профессиональной подготовки учителя музыкального искусства; б) Технологии деятельности Александра Мышуги в условиях средней и высшей школы; в) патриотическая направленность его благотворительной деятельности.

Ключевые слова: А. Мышуга, творческое наследие, художественная педагогика, патриотическое воспитание, украинская вокальная традиция, мировое признание.

Vashchenko N.M. The artistic heritage of Oleksandr Mishuha (1853-1922) in the context of the development of the Ukrainian art pedagogy.– Manuscript.

Thesis for the degree of the Candidate of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.01 – general pedagogy and history of pedagogy. – Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University. – Poltava, 2015.

The thesis defines the scientific approaches to the study of the creative heritage of the outstanding Ukrainian teacher and artist Oleksandr Mishuha (anthropological, historical, ethnological and functional, holistic, qualitative, microstructural, multidisciplinary). The paper reveals the basic concepts of the study. The 'value of

educational, social and educational activities of O. Mishuha for the establishment of national artistic pedagogy are defined too.

The work, being based on written and printed sources, revealed pedagogical ideas of O. Mishuha (preparation of comprehensively educated singer, self-learning of the student, education of the patriot and deeply moral man, giving equal attention to talented students and mediocre ones, combination of basics of theory and practice, individual lessons and lectures in his own school) Manuscript analyzes the fundamental principles of his school, shows moral and patriotic education of pupils and students in the classes of O.P. Mishuha. it also defines the components of innovative methods and forms of organization of classes with vocalists.

The paper proves the efficacy of scientific and art school of O. Mishuha in the creative works of his heirs. It determines the development of theoretical and practical bases of O. Mishuha in the educational activities of M. Mykysha, The thesis finds the development of educational and artistic ideas of O. Mishuga in vocal school of M. Donets-Tesseir, and in complex education of beginning singers in educational activities of V.I. Openko.

Key words: O. Mishuha, creative heritage, artistic pedagogy, moral and patriotic education, Ukrainian vocal tradition, worldwide recognition.